

LE MOS PATEIKIMO IR AIŠKINIMO YPATUMAI DVIKALBIO ŽODYNO STRAIPSNYJE

Danguolė Melnikienė

Vilniaus universitetas
Romanų kalbų katedra
El. paštas: dang3@takas.lt, tel. 2687275

Nors pastaruoju metu Lietuvoje beveik kasmet pasirodo naujų dvikalbių žodynų¹, jie praktiškai lieka „nepastebėti“ lingvistų. Regis, mūsųose iki šiol viešpatauja nuostata, jog leksikografija nėra rimta, „prestižinė“ mokslo šaka, verta išsamaus tyrinėjimo. Todėl žodynų, ypač dvikalbių, kūrimo procesas yra paliekamas likimo valiai². Tuo tarpu tiek jų *makrostruktūros* (žodynų bendrosios struktūros), tiek ir *mikrostruktūros* (žodyno straipsnio sandaros) įvairiapusė analizė turėtų ne vien teorinė, bet ir praktinę reikšmę: atsižvelgus į dabar egzistuojančių žodynų trūkumus, ateityje būtų galima juos pataisyti ir patobulinti.

Šiame darbe norėtume stabtelėti ties vienu itin svarbiu *mikrostruktūros* aspektu – lemos pateikimo ir jos aiškinimo ypatumais dvikalbio žodyno straipsnyje. Kodėl šis aspektas yra ne mažiau svarbus, negu, tarkim, žodyno sąvado tyrinėjimas? Neretai maždaug tiek pat lemų, arba antraštinių žodžių, turintys žodynai iš esmės skiriasi – ne vien tik straipsniuose pateikiamos informacijos apimtimi, bet ir vartojimo patogumu. Taigi, analizės objektu pasirinkę keturis 2001–2006 metais Lietuvoje išleistus didelės apimties dvikalbius žodynus, kuriuose lietuvių kalba yra pagrindinė³, pamėginsime panagrinėti, kuo yra panašus ir kuo skirtingas tos pačios lemos aiškinimas. Kaip tipišką pavyzdį, kuriuo pasinaudodami aptarsime pagrindines problemas, išskyrėme daiktavardį **koja**.

Lemos sąvoka ir jos pateikimas

Jei „pagrindiniu dvikalbio žodyno vienetu yra straipsnis“ (Berkov 2004, 18), tai pastarojo branduolys yra lema. Lema – tai „sutartinis metaleksikografinis žymiklis, t. y. dažniausiai pajuodintais

¹ 2000–2006 metais įvairiose Lietuvos leidyklose buvo išleista virš dešimties didelės ir vidutinės apimties dvikalbių žodynų.

² Iki šiol Lietuvoje yra išleista vienintelė monografija – E. Jakaitienės *Leksikografija*, (2005), kurioje didžiausias dėmesys yra skiriamas teorinėms leksikografijos problemoms.

³ „Lietuvių–norvegų kalbų žodynas“, 2001 (toliau straipsnio tekste – LNKŽ), „Lietuvių–ispanų kalbų žodynas“, 2002 (LIKŽ), „Lietuvių–italų kalbų žodynas“, 2003 (LITKŽ), „Didysis lietuvių–prancūzų kalbų žodynas“, 2006 (DLPKŽ).

rašmenimis pažymėta viena kalbos sistemos leksinio vieneto, apie kurį teikiama informacija, forma. Jei tas vienetas kaitomas, lema reprezentuoja visas šio žodžio formas“ (Jakaitienė 2005, 21).

Tokiu „sutartiniu metaleksikografiniu žymikliu“ visuose keturiuose žodynuose bus analizei pasirinktas žodis **koja**. LİKŽ, LITKŽ, DLPKŽ pastovioji šio daiktavardžio dalis nuo kaitmens yra atskirta dviem lygiagretėmis (**koj** | **a**), o toliau, pateikiant kitas jo formas, straipsnyje vietoj pastoviosios dalies rašomas tildės (~) ženklas. Tuo tarpu LNKŽ kaip antraštinis žodis pateikiama ne tik daiktavardžio vardininko, bet ir vienaskaitos kilmininko forma (**koja** ~**jos**). Pagrindinė žodžio forma nuo kaitmens neatskiriama lygiagretėmis, bet straipsnyje ji taip pat žymima tildės ženklu. Abu šie lemos pateikimai turi tiek savo privalumų, tiek trūkumų. LİKŽ, LITKŽ, DLPKŽ pastoviąją žodžio dalį nuo kaitmens atskyrus lygiagretėmis, žodyno vartotojui, ypač svetimkalbiui, kyla mažiau abejonių, prie kurios būtent lemos dalies reikia pridėti pateiktą straipsnyje kaitmenį. LNKŽ šalia antraštinio žodžio pateikta vienaskaitos kilmininko forma rodo linksniavimo tipą: taigi, vartotojui tarsi iškart suteikiama informacija, leidžianti sudaryti bet kurią to daiktavardžio formą (pastarosios informacijos nėra kituose trijuose žodynuose). Tačiau, kita vertus, neatskirtas lygiagretėmis nuo pagrindinės žodžio formos kaitmuo bei „nenatūrali“ kilmininko galūnė⁴ trikdo žodyno vartotoją. Šiuo atveju, galvojant apie žodyno vartotojo interesus, būtų galima pasiūlyti kompromisinį variantą – prie vienaskaitos vardininko formos, kurioje pagrindinė žodžio dalis lygiagrečiais brūkšniais yra atskirta nuo kaitmens, pridėti ir vienaskaitos kilmininką: **koj** | **a** ~**os**.

Kaip žinoma, informacija, kuri suteikiama apie lemą, pasitelkiant kalbinę medžiagą jos realiu pavidalu (mūsų nagrinėtuose pavyzdžiuose nekaitoma žodžio dalis buvo atskirta nuo kaitmens, o linksniavimo tipas buvo nurodytas vienaskaitos kilmininko pagalba) leksikografijoje vadinama *faktine gramatine charakteristika* (Berkov 2004, 102).

Tačiau žodyne paprastai egzistuoja ir kitaip pateikiama gramatinė informacija apie lemą ir jos ekvivalentus. Tai vadinamoji *simbolinė gramatinė charakteristika*, nurodanti žodžio priklausymą vienai ar kitai kategorijai, jo kaitymo, kirčiavimo tipą ir pan. sąlygine forma, t. y. tam tikrų simbolių ženklų – raidžių, trumpinių, skaičių pagalba.

Mūsų analizuojamuose žodynuose simbolinė gramatinė charakteristika apie lemos **koja** kirčiavimo tipą yra pateikiama vienodai – skliaustuose nurodomas skaičius (1), kuris reiškia, jog daiktavardis priklauso pirmajai kirčiuotei. Tuo tarpu LNKŽ ir LITKŽ šalia lemos yra pažymima ne tik kirčiuotė, bet ir pateikiami raidiniai trumpiniai: *sf* (substantivum femininum) ir *s* (sostantivo), priskiriantys pastarąją daiktavardžio kategorijai bei nurodantys jos giminę (LNKŽ).

Ar būtina šalia taisyklingo antrosios linksniuotės daiktavardžio nurodyti jo priklausymą kalbos daliai, vienai ar kitai giminei? „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ (toliau – DLKŽ), kurio pagrindu paprastai sudaromas dvikalbio žodyno sąvadas, šios informacijos nepateikia. Jo pratarinėje yra nurodoma, jog „giminė žymima tik trečiosios ir penktosios linksniuotės daiktavardžių, nes jų galūnė giminės nerodo“, tuo tarpu „visų kitų linksniuotės daiktavardžių giminė aiški iš jų vardininko galūnės“. Visuomet yra pažymima tik daiktavardžių bendroji giminė, pvz.: **naktibalda** *b*. Kai dėl kalbos dalies, tai „vienos giminės daiktavardžiams ji nežymima“, „bet daiktavardžiams, turintiems ir vyriškąją, ir moteriškąją giminę, kad nesusimaišytų su būdvardžiais, kalbos

⁴ „formų baigmenys pateikiami pradėdant ta raide, kuri, žodį kaitant, lieka nepakitusi, pvz.: **koja**, ~**jos**“ (LNKŽ 2001, 7).

dalis pažymima, pvz.: **darbinink** | **as**, -ė *dkl.* (DLKŽ 2000, X). Taigi, mūsų manymu, taupant vietą dvikalbiame žodyne, visiškai nėra būtina nurodyti taisyklingų daiktavardžių giminės bei jų priklausymo kalbos daliai. Šio principo buvo laikomasi, sudarant LNKŽ ir DLPKŽ.

Tačiau, kalbėdami apie simbolinę gramatinę lemos charakteristiką, norėtume atkreipti dėmesį į pačius LNKŽ ir LITKŽ pateikiamus raidinius trumpinius. Nors abiejų žodynų pagrindinė kalba yra lietuvių, pirmajame trumpiniai yra pateikiami lotynų, o antrajame – italų kalbomis. Jeigu šiuos du žodynus laikytume aktyviaisiais, t.y. skirtais lietuviams, verčiantiems gimtosios kalbos žodžius į norvegų ar italų kalbas, tai trumpiniai šalia lietuviško žodžio, beje, kaip ir reikšmės aiškinimas, turėtų būti lietuvių kalba. Juk pasyvusis vartotojas (norvegas, italas), verčiantis iš užsienio kalbos į gimtąją, supras žodžio reikšmę iš ekvivalento norvegų ar italų kalba. Tuo tarpu aktyvusis vartotojas (lietuvis), verčiantis iš gimtosios kalbos į užsienio, negalės to padaryti. Deja, leisti grynai aktyviusius dvikalbius žodynus, skirtus tik lietuviams, yra per didelė prabanga tokiai mažai tautai. Vadinas, žodynai, kurių pagrindinė kalba yra lietuvių, tuo pačiu, kiek tai įmanoma, skiriami ir svetimkalbiams. Vadovaudamiesi tais sumetimais, LNKŽ rengėjai pasirinko raidiniams trumpiniams trečiąją kalbą: lotynų, kuri yra vienodai „svetima“ abiem pusėms. Idėja tikrai verta dėmesio, tik abejonių kelia šiuolaikinio vartotojo lotynų kalbos žinios. Kai dėl LITKŽ trumpiniams pasirinktos italų kalbos, manytume, jog pastarosios būtų geriau atsisakyti, kad būtų išlaikyta vieninga sistema, t.y. vartoti trumpiniuose, kaip ir reikšmių aiškinyje, lietuvių kalbą.

Lemos *koja* reikšmės aiškinimas ir atitikmenų pateikimas

1) Lemos *koja* reikšmės aiškinimas

Regis, jau aksioma tapęs teiginys, kad žodžio reikšmių išskyrimas – filiacija – yra viena sudėtingiausių leksikografijos problemų. Iš tiesų iki šiol nėra vieningos nuomonės, kuria kalba – pagrindine ar verčiamąja – remiantis turėtų būti išskirtos lemos reikšmės. Dauguma autorių mano, kad žodžio reikšmės dvikalbiame žodyne yra diferencijuojamos, atsižvelgiant tik į žodžio struktūrą pagrindinėje kalboje, nekreipiant dėmesio į tai, keliais ekvivalentais jo reikšmė perteikiama verčiamąjoje kalboje. Tačiau kai kurie leksikografai galvoja, jog pagrindinės kalbos žodžio reikšmių išskyrimą nulemia būtent verčiamųjų ekvivalentų skaičius. Šias dvi koncepcijas iliustruoja ir mūsų nagrinėjami žodynai.

DLPKŽ yra išskiriamos dvi lemos **koja** reikšmės. Jos sunumeruotos arabiškais skaitmenimis, o skliaustuose yra semantizuojamos, t.y. paaiškinamos: 1) (*galūnė, kuria žmogus ar gyvūnas eina*); 2) (*baldo, įrankio atremiamoji dalis*). LNKŽ išskiria tas pačias reikšmes, tik pirmoji reikšmė nėra paaiškinama skliaustuose po skaičiaus. Nors semantizacija dažniausiai pateikiama prie kiekvienos polisemantinio žodžio reikšmės, kartais, kai pirmoji jų yra ryškiai dominuojanti, o antroji – rečiau vartojama, prie pirmosios paaiškinimo gali nebūti. Vis tik manytume, kad žodynu yra kur kas patogiau naudotis, jei visos žodžio reikšmės yra semantizuojamos. Ir viename, ir kitame žodyne yra remiamasi DLKŽ pateikta filiacija, o DLPKŽ – ir reikšmės paaiškinimu, taigi, juose yra nuosekliai orientuojamasi į pagrindinės kalbos žodžio vidinę struktūrą.

Kiti du žodynai – LITKŽ ir LIKŽ – išskiria po tris reikšmes: 1) *žmogaus*; 2) *gyvūno*; 3) *baldo*, t.y. DLKŽ pateikta pirmoji lemos **koja** reikšmė „*galūnė, kuria žmogus, gyvūnas eina*“ yra suskaidoma į dvi savarankiškas. Ko gero, tokiai filiacijai įtakos turėjo tai, jog šių žodynų autoriai yra

užsieniečiai, kuriems lietuvių kalba nėra gimtoji. Juk lietuvių sąmonėje žodis **koja** pirmiausiai asocijuojasi su „*galūne, kuria einama*“, neatsižvelgiant į tai, kam – žmogui, gyvūnui ar paukščiui – ta galūnė priklauso. Taigi, vienos reikšmės ribose („*galūnė, kuria žmogus, gyvūnas eina*“) visiškai natūraliai atrodo greta pateikti žodžių junginiai *gražios kojos* ir *priekinės, užpakalinės kojos*. Žodyno vartotojui nekyla jokių abejonių, kad pirmasis naudojamas kalbant apie žmogų, o antrasis – tik apie gyvūną. Tuo tarpu tos reikšmės išskaidymas į dvi nėra itin logiškas. Vadovaujantis šia nuostata, t.y. nusakant lietuviško žodžio reikšmes pagal verčiamos kalbos ekvivalentų skaičių, ispanų kalbos žodyne reiktų išskirti dar vieną reikšmę: *paukščio koja*, nes jis verčiamas žodžiu *zanca*, o ne *pata*. O sudarant dvikalbį lietuvių ir, tarkim, kinų kalbų žodyną. Tektų išskirti gal ir ketvirtą ar penktą reikšmę: pavyzdžiui, *vabalo koja* ir pan. Tačiau juk lietuvių kalbos žodis **koja**, nepriklausomai nuo to, su kokia kalba jį begretintume, išlaiko savo vidinę struktūrą ir neišsiskaido į keturias ar šešias reikšmes.

Norėtume atkreipti dėmesį ir į tai, kaip LITKŽ ir LIKŽ pastarosios reikšmės semantizuojamos. Jei DLPKŽ ir LNKŽ skliausteliuose po skaičiaus reikšmės definicija yra pateikiama sakiniu, pvz., 2) *baldo, įrankio atremiamoji dalis*, tai LITKŽ ir LIKŽ sudarytojai skliaustuose reikšmę nusako vienu apibūdinančiu daiktavardžiu, pvz., 3) (*baldo*). Nors semantizacija leksikografijoje turi būti kuo kompaktiškesnė, manytume, jog didelės apimties žodynuose, kurie skirti bent jau svetimos kalbos pagrindus turinčiam vartotojui ir kuriuose lema vidutiniškai pateikiama dviem ar trimis reikšmėmis, vertėtų aiškiai suformuluoti reikšmės definiciją, kurioje atsispindėtų pastarosios esmė ir niuansai. Tuo tarpu reikšmę nusakyti vienu žodžiu būtų galima mokykliniame, kišeniame žodynėlyje.

Kalbant apie semantizaciją, reiktų išskirti LIKŽ. Žodyno sudarytojas skliausteliuose reikšmių aiškinimui pasitelkia dvi kalbas – ir lietuvių, ir ispanų. Galima numanyti, jog autorius bandė sukurti universalų žodyną, kuriuo vienodai lengvai naudotųsi tiek lietuviai, tiek ispanai. Tačiau tokia užduotis, kaip rodo leksikografijos patirtis (Béjoint, Thoiron 1996, 31–520, deja, yra praktiškai neįgyvendinama – tiesiog fiziškai neįmanoma viename žodyne sutalpinti lygiavertės fonetinės, gramatinės, sintaksinės, stilistinės ir t.t. medžiagos abiejų kalbų vartotojams. Jis būtų tiesiog perkrautas informacija ir dėl to nepatogus vartoti. Štai, pavyzdžiui, kaip LIKŽ pateikiama lemos **koja** antroji reikšmė: 2. (*gyvūno/del animal*) *pata* (*arklio del caballo*), (*paukščio/de ave*) *zanca*; *k. plėvėta* pie palmeado (*anties de un pato*). Pirmiausiai krenta į akis tai, jog tiek semantizuojant reikšmę, tiek pateikiant vartojimo pavyzdžius, yra naudojami vienodi lenktiniai skliaustai. Vartotojui yra gana sunku susigaudyti, kur baigiasi reikšmės formulavimas ir kur prasideda vartojimo pavyzdys. Tai veikia panašiu į žodžių kratinį, tad tenka brautis per dviejų kalbų leksiką, ieškant atitikmens. Be to, tokia „skliaustų sistema“ nėra nuosekli. Kai kur lietuvišką reikšmės paaiškinimą nuo ispaniško skiria pasviręs brūkšnyš **1.** (*žmogaus/del hombre*), kai kur ne – **3.** (*baldo de un mueble*); paaiškinimas teikiamas tai prieš ispanišką ekvivalentą, tai po jo. Tuo tarpu tokių problemų nekyla dėl pirmosios žodžio reikšmės, kurią autorius aiškina, pasitelkdamas tradicinį ekvivalento pateikimo būdą: *kūdikiu ~os las piernas del niño*; *užsidėti ~q ant ~os cruzar las piernas*; (*pėda*) pie v./m.; *mindžioti ~omis pisotear con los pies*.

2) Lemos *koja* atitikmenų pateikimas

Formuluodamas sąvokos *atitikmuo* apibrėžimą, V. Berkovas išskiria du labai svarbius momentus. Atitikmuo yra ne tik „verčiamos kalbos leksema, maksimaliai atitinkanti pagrindinės kalbos leksemą leksiniais ir kitais parametrais“, kuri autorius vadina *natūraliu optimaliuoju atitikmeniu* (Berkov 2004, 21). Atitikmuo – tai taip pat ir žodyno sudarytojo pateiktas vertimas, kuri jis traktuoja kaip pagrindinės kalbos žodžio analogą, arba, anot V. Berkovo, *žodyninis atitikmuo*. Būtų idealu, jei žodyninis atitikmuo visuomet sutaptų su natūraliu optimaliuoju atitikmeniu. Tačiau taip toli gražu nėra – ir ne vien dėl subjektyvių priežasčių, kai žodyno sudarytojas stokoja kalbinių ar leksikografinių žinių. Neretai pagrindinės kalbos leksemos apimties iš viso neįmanoma perteikti viena verčiamosios kalbos leksema. Tuomet ją tenka perteikti dalinių atitikmenų suma.

Iš pirmo žvilgsnio, mūsų analizuojamas daiktavardžio *koja* vertimas neturėtų sudaryti sunkumų. Tai gan aukšto vartojimo dažnio žodis, kuris įvardija visam gyvajam pasauliui būdingą atributą. Tačiau peržvelgus visus keturis analizuojamus lemos straipsnius, akivaizdžiai matyti, jog dėl skirtingo „kalbų specializacijos lygio“, kuomet vienos kalbos žodžio reikšmė yra daug talpesnė (šiuo atveju, lietuvių kalbos), žodis *koja* tos pačios reikšmės ribose yra perteikiamas keliais svetimų kalbų atitikmenimis. Prancūzų, italų, ispanų kalbose jos reikšmė diferencijuojama į „apatinę kojos dalį, pėdą“, „viršutinę kojos dalį, iki pėdos“; norvegų kalboje – į „pėdą“, „koją nuo klubo iki pėdos“, „blauzdą“. Taigi, mūsų nagrinėjamų žodynų straipsniuose pateikti lietuvių kalbos vartojimo pavyzdžiai verčiami svetimų kalbų junginiais, kuriuose atitikmenys reiškia tiek *koją*, tiek *pėdą*, tiek *blauzdą*. Pavyzdžiui, DLPKŽ verčiant posakius *turėti ilgą ~as*, *sukryžiuoti ~as*, *šluvuoti viena k.* vartojamas žodis „jambe“ (avoir des jambes longues; croiser les jambes; boiter d'une jambe), o posakius *plautis ~as*, *nušalti ~as*, *sušlapti ~as* – žodis „pied“ (se laver les pieds, avoir les pieds gelés, se tremper les pieds).

Tačiau leksikografas turi surasti ne tik optimalų leksinį atitikmenį. Nemažiau svarbu teisingai perteikti pastarojo stilistinę atspalvį, parodyti jo sintagminius santykius, vartojimo perkeltine prasme galimybes. Be abejo, čia daug kas priklauso ir nuo verčiamosios kalbos turtinumo, jo užfiksavimo leksikografiniuose šaltiniuose. Mūsų nagrinėjama lema *koja* lietuvių kalboje yra stilistiškai neutralus žodis, tad ir bet kuria svetima kalba jį galima būtų perteikti vien stilistiškai neutraliu ekvivalentu. Tačiau, pavyzdžiui, DLPKŽ pateikiami ne tik neutralūs atitikmenys jambe ir pied, bet ir šnekamosios kalbos žodžiai *béquille n. f.*, *gambette n. f.*, *patte n. f.* Kadangi prancūzų šnekamoji kalba – labai turtinga, o jos pagrindu Prancūzijoje jau yra sudarytas ne vienas žodynas, manytume, kad besimokantiesiems prancūzų kalbos būtų labai pravartu susipažinti bent jau su pagrindiniais šnekamojoje kalboje paplitusiais žodžiais. Nes atsidūrus prancūzakalbėje aplinkoje šnekamosios kalbos spragos sukelia daugiausiai problemų.

Nors LNKŽ ir DLPKŽ nagrinėjami straipsniai yra kur kas didesnės apimties, negu LITKŽ ir LIKŽ, visuose keturiuose yra pateikiama vartojimo pavyzdžių tiek tiesiogine, tiek perkeltine prasme. Praktiškai į juos visus įtraukti tokie laisvieji žodžių junginiai, kaip *dailios, laibos kojos*, *basomis kojomis*, *nužvelgti nuo kojų iki galvos*, *mindžioti*, *trypti kojomis* ir pan. Tačiau LITKŽ ir LIKŽ pasigestume tokių kasdien vartojamų posakių, kaip *autis kojas*, *plautis kojas*, *sušlapti kojas*, *laikytis ant kojų*.

Kadangi žodis *koja* lietuvių kalboje įeina į daugelio pastoviųjų žodžių junginių sudėtį, tai atsispindi visų nagrinėjamų žodynų straipsniuose. Galima sakyti, kad LITKŽ ir LIKŽ, kuriuose

laisvųjų žodžių junginių yra nedaug, pastovieji žodžių junginiai netgi dominuoja. Jie pateikiami straipsnio gale, išvardijus visas reikšmes, „kadangi nėra lengva nustatyti, su kuria iš aprašomojo žodžio reikšmių jie susiję labiausiai“ (Jakaitienė 2005, 171). DLPKŽ vis tik bandoma sieti pastoviuosius žodžių junginius su konkrečia lemos reikšme. Manytume, kad toks pastoviųjų žodžių junginių išdėstymas yra patogesnis vartotojui, ypač aiškinant platų semantinį lauką turinčias lemas, nes taip greičiau surandama reikiama informacija. Ne mažiau svarbu yra skliausteliuose paaikškinti pateikto frazeologizmo reikšmę: taip lengviau perprantama pavyzdžio esmė, o be to, išvengiama galimų prasmės iškraipymų esant išoriškai panašioms pastoviojo junginio nariams. Deja, LİKŽ reikšmės paaikškinimų iš viso nėra, o LİKŽ – tik kai kur, dėl to šių žodynų lemos **koja** straipsnyje yra apmaudžių nesusipratimų. Štai, pavyzdžiui, LİKŽ pateikiami du praktiškai identiški žodžių junginiai *stovėti ant kojų ir atsistoti ant kojų*. Nelabai aišku, kodėl pirmasis jų traktuojamas kaip pastovusis – lietuvių kalbos vartotojui jis asocijuojasi ne su kažkokia perkeltine reikšme, o su žmogaus fizinės padėties nusakymu. Tačiau, sprendžiant iš ispaniško vertimo, autorius norėjo pateikti pastovų žodžių junginį reikšme „*būti finansiškai nepriklausomam*“. Tokiu atveju lietuvišką žodžių junginį, mūsų manymu, būtų geriau papildyti prievaisiu *tvirtai: tvirtai stovėti ant kojų*. Antrojo žodžių junginio tiesioginė reikšmė šiek tiek skiriasi nuo pirmojo, ją būtų galima suformuluoti kaip „*tapti savarankiškam*“. Tuo tarpu jis išverčiamas į ispanų kalbą beveik visiškai taip pat – pirmu atveju *vivir por cuenta propia* („gyventi savo paties sąskaita,“); antru – *vivir por su cuenta* („gyventi savo sąskaita,“). LITKŽ beveik šalia pateikiami du visiškai identiški pagal prasmę lietuviški žodžių junginiai *ant ~ų sukelti* ir *sukelti ant ~ų*, tačiau jie išverčiami skirtingai – *méttere in allarme* – kas reikštų „*priversti suklusti*“ ir *méttere in subbuglio* – „*sukelti sumaištį*“. Problemos, mūsų nuomone, būtų buvę galima išvengti, jei skliausteliuose būtų suformuluotos pastoviųjų žodžių junginių reikšmės⁵.

Išvados

Išanalizavę **lemos** koja pateikimo ir aiškinimo ypatumus keturiuose 2001–2006 metais išleistuose dvikalbiuose žodynuose, kuriuose lietuvių kalba yra pagrindinė, galime konstatuoti, kad šią lemą aiškinantys straipsniai yra sudaryti, remiantis šiuolaikiniais leksikografijos principais. Vis tik, leidžiant pakartotinus leidimus, vertėtų peržiūrėti ir pakoreguoti tokius dalykus:

- 1) pateikiant lemą, vertėtų lygiagrečiai atskirti nekaitomą žodžio dalį nuo kaitmens, o šalia pateikti vienaskaitos vardininko formą;
- 2) simbolinė raidinė lemos charakteristika turėtų būti pateikta pagrindine žodyno kalba;
- 3) žodžių reikšmės turėtų būti išskiriamos, atsižvelgiant į žodžio vidinę struktūrą pagrindinėje kalboje;
- 4) pagal galimybes reikėtų pateikti ne tik neutralų, bet ir stilistiškai ekspresyvų lemos atitikmenį;
- 5) pastoviųjų žodžių junginių reikšmė visuomet turėtų būti paaikškina skliausteliuose.

⁵ Beje, LITKŽ autorius kai kurias reikšmes vis tik savotiškai paaikškina – skliausteliuose pateikia pažodinį frazeologizmo vertimą. Mūsų manymu, tokios praktikos reikėtų vengti, kadangi vartotojui tai yra papildoma ir kalbiniu atžvilgiu neteisinga informacija, kurią jis gali įsidėmėti kaip teisingą ir vartotiną.

Priedas – lemos „koja“ straipsnis LNKŽ, LIKŽ, LITKŽ, DLPKŽ

LNKŽ **koja** ~jos sf 1 1. (*pėda*) fot –en főtter, (*nuo klubo iki pėdos*) bein –et=, ben –et=, (*blauzda*) legg –en –er; *priekinės, užpakalinės* ~jos forbein, bakbein; *dailios, laibos* ~jos fine, tynne, tykke bein; *susilaužyti* ~ją brekke beinet; ~jas *autis* ta på seg sko; *jis viena koja šlubas* han er halt på det ene beinet; *basomis kojomis* barbeint; *stovėti ant vienos* ~jos stå på ett bein; *nužvelgti nuo* ~jų *iki galvos* mønstre fra topp til tå; *mindžioti, trypti* ~jomis trække, stampe med főtten; *sėdėti užsidėjus* ~ją ant ~jos sitte med beina i kors; *daugiau* ~jos *nebekelsiu į tuos namus* jeg setter ikke min fot der i huset mer; (*flk.*) *vilką* ~jos *peni* sovende katt fanger ingen mus. 2. (*baldo atremiamoji dalis*) bein –et=, ben –et= *kėdės, lovos, stalo k. stol-, senge-, bordbein*; *ant ~jų *atsistoti* 1. (*pasveikti*) komme på beina igjen; 2. (*tapti finansiskai nepriklausomam*) stå på egne bein 3. (*atsigauti*) komme seg, komme på fote (igjen); *tvirtai stovėti ant* ~jų stå med begge beina på jorda; *aukštyn ~jomis apversti* (*iš esmės pasikeisti, suirti senajai tvarkai*) bli snudd på hodet; *aukštyn kojomis apversti* (*iš pagrindu pakeisti; padaryti didelę netvarką*) snu opp ned; *duoti valią* ~joms (*imti bėgti*) ta til beins; *kaire* (*ne ta*) ~ja *iš lovos išlipti* (*būti blogai nusiteikusiam*) stå opp med det gale beinet først; (*eiti*) *k. už* ~jos (*pamažu*) slepe seg av sted; ~ją (*pa*)*kišti* (*kenkti*) spenne bein på; ~jas *pakratyti, patiesti, užversti* (*mirti*) trekke sitt siste sukk; ~jas *vilkti* (*sunkiai eiti*) slepe beina etter seg; *kur* ~jos *neša* (*kur pakliuvo, bet kur*) uten mål og med; *nuo* ~jų *nusivaryti* (*labai pavargti einant*) bli segneferdid av utmattelse; *nuvaryti nuo* ~jų kaste over ende; *parodyti* (*kam nors*), *iš kur* ~jos *dygsta* (*mušti, bausti*) lære noen hvor David kjøpte ølet; *tinka kaip šuniui penkta k.* (*iron. visai netinka*) kjenne seg som femmte hjul på vogna; *po* ~jomis *painiotis* (*trukdyti*) være i veien; *viena k. karste* (*arti mirties*) med ded ene beinet i graven

LIŽ **koj** | a (1) 1. (*žmogaus / del hombre*) pierna; *kūdikio* ~os las piernas del niño; *užsidėti* ~ą ant ~os cruzar las piernas; (*pėda*) pie v./m.; *mindžioti* ~omis pisotear con los pies; *užlipti kitam* ~ą pisar el pie a alguien; *nužvelgti nuo* ~ų *iki galvos* mirar de pies a cabeza; 2. (*gyvūno / del animal*) pata (*arklio* del caballo), (*paukščio / de ave*) zanca; *k. plėvėta* pie palmeado (*anties* de un pato); 3. (*baldo de un mueble*) pata (*kėdės* de silla, *stalo* de mesa, *lovos* de cama); *kam po* ~omis a los pies de alguien; *stovėti ant kojų* vivir por cuenta propia; *atsistoti ant* ~ų 1. recuperarsi, salir vi29 adelante. 2. apanarse solo, vivir por su (mi, tu...) cuenta; *aukštyn ~omis apversti* poner vi27 patas arriba; *kaire* ~a *iš lovos išlipti* / *atsikelti* levantarse con el pie izquierdo, no dar vi1 pie con bola; ~as *patiesti* šn./fam. estirar la pata; ~os *pinasi* trastabillarsi (los pies); *po* ~omis *painotis* / *maišytis* molestar, meter baza

LITKŽ **koj** | a s (1) 1. (*pėda*) piede vyr.; (*iki pėdos*) gamba; *basomis* ~omis a piedi nudi; *gražios* ~os belle gambe; *kreivos* ~os gambe storte; *atsisėsti prie kieno* ~ų sedersi ai piedi di qcn; *susilaužyti* ~ą rompersi una gamba; ▲ *flk. melo trumpos* ~os le bugie hanno le gambe corte; *nuo galvos iki* ~ų dalla testa ai piedi; *apversti* (*apvirsti*) *aukštyn* ~omis mandare (finire) a gambe all'aria; *būti viena* ~a *karste* avere un piede nella fossa; *eiti* ~a į ~ą stare al passo; *neiškelti nė* ~os iš namų non mettere piedi fuori di casa; *ant* ~ų *sukelti* mettere in allarme; *dėti į* ~as (*sprukti*) darsela a gambe; *sukelti ant* ~ų mettere in subbuglio; *menk.* ~as *pakratyti, pastatyti* tirare le cuòia, schiattare; ▲ *parodysiu tau, iš kur* ~os *dygsta!* te la faccio vedere io! (*prop. „ti farò vedere da dove spuntano le gambe!“*); 2. (*gyvūno*) zampa; ▲ *reikalingas kaip šuniui penkta k.* del tutto inutile (*prop. „utile come a un cane la quinta gamba“*); 3. (*baldo*) gamba; piede vyr.

DLPKŽ koj | a (1) 1 (*galūnė, kuria žmogus, gyvūnas eina*) jambe *n. f., fam.* béquille *n. f., fam.* gambette *n. f., fam.* patte *n. f., (gyvūno)* patte *n. f., (apatinė dalis, pėda)* pied *n. m.*; *turėti ilgas ~as* avoir des jambes longues; *turėti trumpas ~as* être court de jambes, *fam.* être bas sur pattes; *storos, plonos ~os* grosses jambes, jambes minces; *jos gražios ~os* elle a de belles jambes; *sukryžiuoti ~as* croiser les jambes; *šlubuoti viena k.* boiter d'une jambe; *bėgti kiek ~os neša* courir de toute la vitesse de ses jambes, à toutes jambes; *užpakalinės, priekinės ~os* pattes de devant, de derrière; *trumpos kiaulės ~os* les jambes courtes du cochon; *šuo pakelia ~ą* chien lève la patte; *nuo galvos iki ~ų, nuo ~ų iki galvos* de la tête aux pieds, des pieds à la tête; *plautis ~as* se laver les pieds; *jo ~os smirdi* il sent des pieds; *nušalti ~as* avoir les pieds gelés; *laikyti ~as šiltai* avoir les pieds au chaud; *sušlapti ~as* se tremper les pieds; *perbristi upę, nesušlapus ~ų loc.* passer une rivière à pied sec; *lakstyti basomis ~omis* courir les pieds nus; *apauti ~ą* chausser son pied; *viena k. apauta, o kita basa* un pied chaussé et l'autre nu (et l'autre non); *užlipti kam ant ~os* marcher sur le pied de qn; *padėti ~ą ant žemės, ant laiptelio* poser un pied par terre (à terre), sur une marche; *atsistoti ant ~ų* se lever, se mettre sur ses pieds; *laikytis ant ~ų* se tenir sur ses pieds; *pašokti ant ~ų* sauter sur ses pieds; *perk. penktą valandą ryto jis jau ant ~ų (jau atsikėlęs)* il est sur pied à cinq heures du matin; *perk. puliti kam į ~as (žemintis)* se jeter, tomber aux pieds de qn; *perk. jam žemė dega po ~omis (skuba sprukti) loc. fig.* le pavé lui brûle les pieds, *loc. fam.* il a le feu aux fesses; *perk. daugiau ten ~os nekelsiu (ten neisiu) fig.* je n'y remettrai plus les pieds; *perk. jis ne ta k. iš lovos išlipo (prastos nuotaikos) loc. fig.* il s'est levé du pied gauche, du mauvais pied; *perk. būti viena k. grabe (būti labai senam, ligotam) loc.* avoir le pied, un pied dans la fosse, dans la tombe; *perk. išnešti ką ~omis į priekį (išnešti mirusįjį) loc. fig., fam.* s'en aller les pieds devant, les pieds les premiers; 2) (*baldo, įrankio atremiamoji dalis*) pied *n. m.*; *stalo k.* pied de table; *lovos ~os* pieds de lit

LITERATŪRA

- Béjoint H., Thoiron P. 1996. *Les dictionnaires bilingues*. Paris.
 Berkov V. 2004. *Dvuchjazyčnaja leksikografija*. Maskva.
 Collinot A., Mazière F. 1997. *Un prêt à parler : le dictionnaire*. Paris.
Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, IV leidimas. 2000. Vilnius.
 Jakaitienė E., Berg-Olsen S. 2001. *Lietuvių–norvegų kalbų žodynas*. Vilnius.
 Jakaitienė E. 2005. *Leksikografija*. Vilnius.
 Lanza S. 2003. *Lietuvių–italų kalbų žodynas*. Vilnius.
 Melnikienė D. 2006. *Didysis lietuvių–prancūzų kalbų žodynas*. Vilnius.
 Rascon A. *Lietuvių–ispanų kalbų žodynas*. 2002. Vilnius.

LES PARTICULARITES DU TRAITEMENT DU LEMME DANS DES DICTIONNAIRES BILINGUES

Danguolė Melnikienė

Résumé

On pourrait considérer la dernière décennie en Lituanie comme une période très active de la création lexicographique. Pourtant des aspects théoriques et des problèmes pratiques de ce processus n'étaient presque pas analysés. Les dictionnaires diffèrent surtout dans la manière dont ils disposent les contextes dans l'article. Donc notre but était d'analyser comment le lemme **koja** (jambe, pied) est traité dans quatre dictionnaires bilingues, parus en Lituanie en 2001–2007. Nous avons concentré notre attention sur trois aspects principaux de la microstructure des dictionnaires : 1) *la présentation du lemme à la tête de l'article* – c'est-à-dire, sur sa caractéristique grammaticale réelle et symbolique ; 2) *les traductions ou équivalents du lemme*. Comme le substantif **koja** est polysémique, nous avons observé comment chaque signification est définie ; quels sont des indicateurs, des abréviations qui indiquent le niveau de langue ou le champ sémantique en aidant l'utilisateur à choisir la bonne traduction ; 3) *les exemples, présentés sous la forme des combinaisons libres et ainsi que des combinaisons phraséologiques*. Il était très important d'observer si les exemples donnés étaient vraiment informatifs et si la signification des combinaisons stables était « déchiffrée ». L'analyse de quatre dictionnaires bilingues nous a permis de constater que dans la plupart des cas l'article traitant le lemme **koja** est rédigé d'après les règles de la lexicographie contemporaine. Cependant nous avons mentionné quelques défauts qui nuisent à l'efficacité des dictionnaires en question. Donc, quelques solutions proposées pourraient, nous l'espérons, les améliorer à l'avenir.

Įteikta 2007 balandžio mėn.